HISTORY STUDIES
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

17. Yüzyıl Sonlarında Başarısız Bir Sefer Girişimi: 1695 Mora Seferi

A failed expedition Attempt at the end of 17th Century : The 1695 Morean expedition

Tahir SEVİNÇ[*]

Özet

17.yüzyılın sonlarında Mora Yarımadası'nın hakimiyeti Venediklilerin elinde bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti, Akdeniz ve Ege Denizi için çok önemli bir yere sahip olan tekrar ele geçirmek için 1695 kışında sefer hazırlıklarına başladı. Eyalet ve kapıkulu ordusundan oluşan bir sefer ordusu, organizasyonel ve lojistik olarak diğer hazırlıklarını tamamladıktan sonra 16 Mayıs 1695'de Mora'ya varmıştı. 26-30 Mayıs tarihlerinde Osmanlı ordusu, Venedik ordusu ile muharebeye girişmiş ve askeri ve stratejik hatalar nedeni ile büyük bir yenilgi ile beraber mühimmat ve cephanesini de Venedik'e kaptırmıştır.

Anahtar kelimeler: *Osmanlı, ordu, Mora, lojistik, organizasyon, savaş*

Abstract

At the end of 17 th century the Morean peninsula was under the Venice dominion. The Ottoman State started for preparations to make an expedition fort he Morean peninsula which has an important place fort he Agean and Mediterranean seas. After having completed such as an expedition army consisting of the provincial and the kapikulu (member of those troops directly under the sultan's command) soldiers, other logistics and organizations. The Army arrived in th 16 th of May 1695 in the Morea. In 26-30 May 1695 the Ottoman Army and the Venettion army made war, the Ottoman army has been defeated in this war because of the strategical and military faults, and consequently all ammunition captured bey Venetians.

Keywords: *Ottoman, army, Morea, lojistic, organization, war*

1- Mora Hakimiyeti İçin Osmanlı-Venedik Mücadelesine Genel Bir Bakış

Mora Yarımadası IV. Asırdan itibaren Avrupalı kavimlerin ve Türklerin istilasına uğramış ve XIV. yüzyılın sonlarına kadar Bizansların idaresinde kalmıştı. 1392 senesinde Evrenos Bey komutasındaki bir Osmanlı ordusu, yarımadanın müstahkem mevkilerini ele geçirmişti. Türkler karşısında çaresiz kalan Mystra Despotu Theodoros, yarımadada bulunan Korinth, Kalavryta ve Mystra şehirlerini 1400-1402 senelerinde para karşılığında Rodos Şovalyelerine sattı ise de Rum halkı bu duruma razı olmayınca, şovalyeler adadan çekilmişlerdi. Osmanlılar kısa bir süreliğine adanın tamamına hakim olsalar da 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra Bizans İmparatoru Theodoros, Mora'ya tekrar hakim olmuştu. Ancak Ankara Savaşı'ndan sonra Mora'da Venedikliler'in etkisi artmaya başlamıştır. Venedikliler,

[*] *Dr., İstanbul*

1407'de Lepanto ve Patras'ı ve daha sonra da Astros'u ele geçirerek nerdeyse bütün Mora'ya hakim olmuşlardır[1].

Osmanlılar, II.Murat (1421-1451) zamanında Mora için Venedikliler ile mücadeleler devam etmişti. Venedikliler, Osmanlılara karşı Mora Yarımadası'na Arnavut muhacirleri yerleştirerek istihkamlarını güçlendirmişlerdi. 1423'de Turhan Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusu, Mora'ya girerek Mystra, Lontari, Gardiki ile Bizanslılar'a ait diğer kaleleri ele geçirmişti. Turhan Paşa'nın çekilmesinden sonra Bizans İmparatoru II. Manuel Osmanlılar ile vergi karşılığında anlaşma imzalamıştı[2]. Anlaşmanın imzalanmasından sonra 1443 yılına kadar Osmanlı Devleti ile Bizans arasındaki barış devam etmişti. Ancak 1444 yılında Macarların, Osmanlı topraklarına girmesini fırsat bilen Bizanslı Mora Despotu Konstantinos, Yunan topraklarına saldırmıştı. Bunun üzerine 1446'da II. Mur yarımadaya girmişti. Bunun üzerine Mora Despotu ve kardeşi Thomas, ele geçirdikleri topraklardan geri çekilmek ve vergi vermek şartı ile barışı kabul etmişlerdi[3].

1452 yılında II. Mehmet İstanbul'un fethine hazırlanırken, Mora despotunun Bizans'a yardımını önlemek için Turhan Bey'i tekrar Mora'ya göndermişti. 1458'de Mora'ya hakim olan Despot Thomas vergi vermeyi reddedince II. Mehmet büyük bir ordu ile yarımadanın kuzeyindeki Patras, Vostitsa, Kalavryta ve Korint'i ele geçirmişti. Mora Despotlarından Demitrios sürekli devlet aleyhine hareket ettiği gerekçesi ile 1470'de Edirne'de öldürülürken, Thomas İtalya'ya kaçarak 1465'de burada ölümüne kadar Papalık tarafından desteklenmişti. Thomas'ın ölümünden sonra oğlu Manuel ve aile üyeleri Osmanlı hizmetine girerek İslamiyet'i kabul etmişlerdi. Mora despotlarının ailece Osmanlı himayesine girmesi, Mora konusunda Osmanlı-Venedik rekabetini artırmıştı. Her iki taraf arasında 1499-1502 yıllarında meydana gelen savaşlarda, Osmanlılar Mora kıyılarında Venedik'in elinde bulunan Navarin, Modon ve Koron'u ele geçirmişti. Bir süre sonra Anabolu, Thermisi ve Kastri ve 1540'da Monem Vasia ele geçirilince Mora Yarımadası tamamen Osmanlı kontrolüne girmişti. Ancak 1571'de İnebahtı Deniz Savaşı ile beraber Mora kıyıları Hıristiyan müttefik donanmasının tehdidi ile karşı karşıya kalmıştı. Bu savaştan sonra Mora kuzey ve güney olmak üzere idari olarak ikiye ayrılmıştı. Kuzey bölgesini, Anabolu, Argos, Arkadia, Balyabadra, Gördüs, Holomiç, Kalavryta ve Karytena kazaları oluştururken, güney bölgesini Kalamata, Koron, Menekşe, Modon ve Mezistre kazalarından oluşmaktaydı.

Osmanlılar 1670 Girit Savaşı sonucunda[4] Eğribozlu Köse Ali Paşa tarafından son olarak Mora'nın orta parmağını oluşturan bölgedeki yarı bağımsız ve dağlık bir alan olan Maina'yı kontrol altına almayı başarmışlardı[5]. Ancak 1683 Viyana başarısızlığından sonra Avusturya ile ittifak yapan Venedik 1684 ve 1686 yılları arasında Mora konusunda Osmanlı Devleti ile rekabetini daha da şiddetlendirmişti[6]. Venedikliler 1685 yılında Ayamavra ve Preveze'nin yanı sıra Pire ve Nire kalelerini de ele geçirmişlerdi. Bu kaleleri ele geçirip tamir ettikten sonra, tekrar saldırmak için cephane, mühimmat ve zahire tedarikine gitmişlerdi. Venedikliler Françesko Morisini kumandasında Hırvat, Karadağ, asi Arnavutlardan topladıkları 50.000 kişinin yanı sıra, Papa, İspanya, Ceneviz ve Malta'nın yardımı ile 220

[1] Nıkos A. Bees, ''Mora'', *İ.A,* VIII, Eskişehir 2001, s.413-20.
[2] Levent Kayapınar, '' Mora'da Tourkokratıa'nın Kurulması (1387-1461)'', *XIV.Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler,* II/I, Ankara 2002, s.3-4.
[3] Machıel Kıel-John Alexander, '' Mora'', *D.İA,* 30, İstanbul 2005, s.282.
[4] Nuri Adıyeke, '' Girit Seferi'ne Konulan Nokta: Kandiye'nin Fethi ve Psikolojik Sonuçları'', *XIII.Türk Tarih Kongresi 4-8 Ekim 1999,* III/I, Ankara 2002, s.153.
[5] Kıel-Alexsander, '' Mora'', s.282-83.
[6] Cemalettin Taşkıran, '' Osmanlılar'da Denizcilik ve Akdeniz'de Osmanlı-Venedik İlişkileri'', *Askeri Tarih Bülteni,* 42, Ankara 1997, s.76.

parçalık donanma ve büyük oranda cephane hazırlamışlardı. Venedikli kumandan Gördüs Boğazı'nı zabtetmek istemiş başarılı olamayınca, Moton ve Koron ele geçirmek için Messina Körfezi'nden hareket etmişti. Moton Kalesi'ndeki halkın saldırısına karşı koyamayan Venedikliler, Koron'a çıkarma yapmışlardı (3 Haziran 1685). Moron Kalesi'ni 60 gün kuşatan Venedikli komutan Morosini, kalede bulunan Türkleri öldürdükten sonra 12 Ağustos 1685'de Koron Kalesi'ni, bir süre sonra da Koron yakınında bulunan Zarnata Kalesi'ni ele geçirmişti. Bundan sonra Venedikliler Pasova Kalesi'nde bulunan Hıristiyan Maynatalılar'ın yardımı ile Pasova ve Kelfa kalelerini işgal etmişlerdi. Burada İsveçli komutan Koenigsmark ve komutasındaki Alman birliklerle beraber 1686 Haziranı'nda Navarin'i ele geçirmişlerdi. Bu tarihten sonra Morosini ve Koenigsmark komutasında Moton Kalesi'ni kuşatan Venedikliler kaleyi vire ile teslim alacaklarına söz verdikleri halde, kaledeki halkın büyük kısmını katlederek mallarını da yağmalamışlardı. Venedik, Ağustos 1686'da Vezir Şahin Mustafa Paşa'nın şiddetle direnişine rağmen Anabolu'yu, Ağustos 1687'de Gördös, Patras ve İnebahtı'yı, 28 Eylül 1687'de ise Atina'yı ele geçirmişti. Atina'nın elden çıkması ile Orta Yunanistan ve Ege sahilleri Venedik kontrolüne girmişti. Atina'dan sonra Benefşe Kalesi'ni muhasara altına alan Venedikliler 1689 yılı sonunda kaleyi ele geçirdikten sonra Müslüman halkın tümünü de Hanya'ya sürmüşlerdi[7].

Venedikliler, bu tarihten itibaren yarımadadaki bütün Osmanlı yapılarını tahrip ederken, buradaki Müslüman ahaliyi de ortadan kaldırmaya çalışmışlardı. Bölgedeki Müslüman nüfusun bir bölümü yok edilirken, diğer bir bölümü de canını kurtarmak için Rumeli'ye kaçmıştı[8].

Venedikliler Mora'yı işgal ettikten sonra, yarımadada kendi idarelerini tesis etmek için Romanya, Lakonya, Mezonya ve Ahiya olmak üzere dört idari bölge oluşturmuştu. Bundan sonra Mora'nın kuzeyinde kilit konumda olan Gördüs'ü tahkim ederek, kalenin varoşunda yeni bir kale inşa etmişlerdi. Ayrıca Mora'nın güvenliği açısından Hexamilion surlarını da tamir etmişlerdi. Ancak Mora Yarımadası'nın Venedik'e çok uzak olmasının yanı sıra, Venedik Hükümeti Bosna ve Arnavutluk'da Osmanlı Devleti ile savaş halinde bulunmaktaydı. Venedik Devleti askerlerinin çoğunu bu cephelere yönlendirmesi ile Mora'da bir güç boşluğu oluşmuştu. Bunun üzerine harekete geçen Osmanlı kuvvetleri harekete Gördös, İnebahtı ve Anabolu kalelerini tekrar ele geçirmişti[9].

17. yüzyılın sonlarına gelindiğinde de Mora konusunda Osmanlı-Venedik mücadelesi devam etmiştir. Bu mücadele sonunda Venedik Hükümeti Mora'da ele geçirdiği yerleri güvence altına almak amacıyla Heksamilon'daki müstahkem mevkileri onarmakla yetinmişti[10]. 1695 yılında Mora'da General Steinau, Korinth'de İstm'i savunmaktaydı. Venedikli general, bu tarihten itibaren İstife (Tebai) üzerine yürümüştü. Buna karşılık Osmanlı Devleti, Venedik'e kayıplar verdirmek için Leponto'nun berisindeki her yeri tahrip etmişti. Osmanlı hükümetinin Maine Beyliği'ne atadığı Liberaccio'nun 10.000 kişilik bir kuvvetle ilerlediği haberi üzerine Lepontu garnizonu Adalar kumandanı Melino tarafından dört kadırga askeri ile takviye edilmişti[11].

[7] Hacer Çelebi, '' XVII.Yüzyıl Sonlarında Mora'nın Venedikliler Tarafından İşgali'', *Türkler,* 9, Ankara 2002, 775-80.
[8] Kıel-Alexsander, '' Mora'', s.282-83.
[9] Çelebi, ''XVII.Yüzyıl Sonlarında Mora'nın İşgali'', s.780.
[10] Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi,* II, Çev.Özdemir Çobanoğlu, İstanbul 1998, s.797.
[11] Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, V, Yay. haz. Mümin Çevik-Erol Kılıç, İstanbul 1990, s.540.

Venediklilerin bu hareketi üzerine Osmanlı Devleti, Mora üzerine seferberlik ilan etmiştir. Serasker olarak da ordunun başına Eğriboz Kalesi Muhafızı İbrahim Paşa'yı atamıştır. İbrahim Paşa oldukça deneyimli bir komutan olup yeniçeri ağalığından sonra Erzurum ve Bağdad valilikleri yapmıştı ve 1687 yılından bu yana da Eğriboz Kalesi Muhafızlığı görevinde bulunmaktaydı. Mora'da Venediklilerin hareketine karşı başlangıçta Koca Halil Paşa getirildiyse de daha sonra pek başarı gösteremediği için yerine başta belirtildiği üzere İbrahim Paşa görevlendirilmiştir[12].

2-Sefer için Asker Tedariki

Eğriboz Kalesi Muhafızı İbrahim Paşa'nın Mora seraskeri olarak tayin edilmesinden sonra Osmanlı Devleti, 1695 kışında sefer hazırlıklarına başlamıştır. Sefer hazırlığı muharip ve yardımcı kuvvetlerin organizasyonuyla başlamıştır. Sefere katılan muharip kuvvetler, sayıları sınırlı bir kısım yeniçeri, cebeci ve topçulardan oluşan kapıkulu ordusunun yanı sıra Anadolu ve Rumeli'deki levent ve Yörük askerleri ile eyalet kuvvetlerinden müteşekkildi.

Mora Seferi'ne katılan merkezdeki kapıkulu askerleri; 3000 yeniçeri, 1000 cebeci (5 oda) ve 200 topçudan oluşmaktaydı[13]. Bu ocaklardan temin olunan kapıkulu askerleri zabitlerinin komutasında hareket ederek sefere katılmışlardır[14]. Kapıkulu ocaklarından sefere katılacak askerler üzerine birer ocak ağası tayin olunarak, askerlerin sefere hazırlık ve katılımlarını üstlenen ağalardan her birine Hazine-i âmireden 500'er kuruş bahşiş verilmiştir[15].

Mora Seferi'ne katılan diğer bir muharip kuvvet ise miri leventler idi. Levent askerleri piyade ve süvari askerlerden oluşmuştur[16]. Anadolu ve Rumeli'den temin olunan leventlerin büyük çoğunluğu piyade idi. Özellikle süvari leventlerin daha masraflı olması ve devlete gereğinden fazla yük getirmesi nedeni ile leventler genellikle piyadelerden seçilmiştir[17]. Sefere katılacak leventler, Rumeli ve Anadolu'daki kazalardan tahrir sureti ile tedarik olunmuştur. Leventlerin tahriri merkezden görevlendirilen silahtar ve divan çavuşları tarafından yapılmıştır[18]. Mora Seferi'ne katılmak üzere Anadolu ve Rumeli'den 2000 piyade ve 500 süvari miri levent askeri temin edilmiştir[19]. Levent tahririnde leventlerin sefer ve savaş deneyimi olanlar arasından seçileceği ve sefer bitene kadar görevde kalacakları önceden belirtilmiştir. Leventlere her ay için 10'ar kuruş bahşiş ile 2,5 kuruş ulufe olmak üzere toplam 45.650 kuruş ödenmiştir[20].

Leventlerden bir kısmı da sefer yolunun muhafazası ile cephane ve mühimmat naklini sağlamak için tahrir olunmuştur. Mora'da bulunan İstife, Livadiye, Esterabad ve Dubniçe yollarının muhafazası ile sefer zahiresi ve cephane mühimmatının naklinde muhafız olarak bulunmak üzere 1000 miri piyade levent yazılmıştır. Leventlerden her birine görevde bulundukları her ay için 2,5 kuruş ulufe olmak üzere üç aylık 7500 kuruş ödenmiştir[21].

[12] Defterdar Sarı Mehmet Paşa, *Zübde-i Vekayiât (Talil ve Metin 1066-1116/1656-1704),* Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995, s.545.
[13] BOA, D.BŞM, 1047/63, 27 R 1106 (15 Aralık 1695).
[14] BOA, *MAD*, 10142, s.14.
[15] BOA, D.BŞM, 1050/48, 21 CA 1106 (7 Ocak 1695).
[16] Mücteba İlgürel, ''Levent'', *D.İ.A*, XXVII, Ankara 2003, s.150.
[17] Rhoads Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş (1500-1700),* Çev. M. Tanju Akad, İstanbul 2007, s.75.
[18] Mehmet Yaşar Ertaş, '' Osmanlı Savaş Organizasyonunda Zorlu Bir Süreç: Ordunun Toparlanması'', *Türklük Araştırmaları Dergisi,* 19, İstanbul 2008, s.217.
[19] BOA, *KK*, 2318, s.6.
[20] BOA, *MAD*, 10142, s.14.
[21] BOA, *MAD*, 10142, s.15, 12 Şaban 1106 (28 Mart 1695).

Mora Seferi'ne katılan bir diğer levent gurubu da '' hane levendi'' idi. Bu leventler, miri leventlerin aksine her hangi bir ücret almadan avarız vergilerine karşılık, belirli bir yükümlülük çerçevesinde sefere katılmışlardır. Hanelerinden sefere katılacak leventlerin tam silahlı, harp ve savaş deneyimi bulunan gençler arasından seçilmesi şart koşulmuştur. Ayrıca bu leventlerin mükemmel olarak silahlandırılması istenmiştir[22]. Bunların sefere katılımları, hanelerinden alınmak sureti ile sağlandığından ''ihraç'' şeklinde olmuştur. Bu leventler miri leventler gibi tüfek atışı ile meşgul olduklarından bunlara ''tüfek-endaz'' levent de denilmiştir. Sefere katılacak hane leventleri, her iki haneden bir asker halinde seçilerek mevkufat defterine kaydedilmiştir[23]. Rumeli'de bulunan Delvine Livası'ndan 481, İnebahtı Livası'ndan 800 hane levendi sefere katılmıştır. Leventler, İnebahtı Sancağı Mutasarrıfı Resul Paşa tarafından hanelerinden alındıktan sonra orduya katılımları sağlanmıştır[24]. Hane leventleri ilkbahardan sonbahara kadar sefer görevinde bulunmuşlardır[25].

Mora Seferi'ne katılan diğer bir askeri gurup da Anadolu'ya dağılmış bulunan sipah ve silahtarlar idi. Esasen bunlar merkezdeki Sipah ve Silahtar ocaklarına mensup olmakla beraber, Anadolu'ya dağılarak sancak mutasarrıflarının idaresinde görev almışlardı. Anadolu'da bulunan sipah ve silahtarların serdengeçti olarak sefere katılmaları için Sipah ve Silahtar ocaklarından çavuşlar gönderilmiştir. Anadolu'dan Ezine ve Niksar kazalarından 2 ağa, 2 kethüda, 28 zabit ile 644 sipah ve 676 silahtar serdengeçtisi tahrir olunduktan sonra Edirne'ye gönderilmiş, bu askerler Cisr-i Mustafa Paşa Menzili'ne vardıktan sonra yeniden tahrirden geçirilmiştir[26].

Mora Seferi için asker ihtiyacı artınca Rumeli'deki kazalardan piyade ve süvari askerler yazılmıştır. Rumeli sağ ve sol kollarında bulunan Gümülcine, Praveşte, Drama, Vodena, Siroz, Zihne, Demir Hisarı, Menlik, Ahi Çelebi, Çağlayık, Kesriye, Görice, Manastır, Horpişte, Yenişehir, Tırhala, Eskicuma kazalarından 5080 piyade ile 995 süvari asker tahrir olunmuştur[27].

Mora Seferi'ne katılan eyalet ordusunun temeli ise sancak mutasarrıflarının kendi sancaklarından yazdıkları piyade ve süvari askerler ile tımarlı sipahiler ve kapı halklarından oluşmaktaydı. Sefere katılacak eyalet askerlerinin sefer hazırlıkları için merkezden mübaşirler ile kaza kadıları ve idarecileri görevlendirilmişti. Merkezden gönderilmiş mübaşirler tarafından halktan gücü ve kudreti yerinde olanlardan piyade askerler yazılıp, tüfeklerle teçhiz edilmişlerdi. Bu askerlerin üzerine güvenilir bir başbuğ tayin edildikten sonra Mora Seraskeri İbrahim Paşa'nın yanında İstife'de orduya dahil edilmeleri sağlanmıştı[28].

Mora Seferi'ne katılan eyalet kuvvetleri şöyle idi: Serasker Vezir İbrahim Paşa tam silahlı 1000 süvari, Saruhan Sancağı Mutasarrıfı Vezir Ali Paşa 500 süvari, İlbasan Sancağı Mutasarrıfı Bekir Paşa 200 süvari ve 300 piyade, Yanya Sancağı Mutasarrıfı Ali Paşa 1000 süvari ve piyade, Tırhala Sancağı Mutasarrıfı Mehmet Paşa mükemmel kapısı halkı, İnebahtı Sancağı Mutasarrıfı Resul Paşa mükemmel kapısı halkı ve 800 hane levendi, İskenderiye Sancağı Mutasarrıfı 1000 piyade ve süvari askeri, Selanik, İnebahtı, Tırhala ve Yanya sancaklarının tımarlı sipahileri ve 1000 Mora serdengeçtisi, Manya Beyi Limbraki 1000

[22] BOA, D.MKF, 499/86, 28 R 1106 (16 Aralık 1694).
[23] BOA, D.MKF, 500/107, 28 C 1106 (13 Şubat 1695).
[24] BOA, D.MKF, 499/86.
[25] Hane askerlerinin sefere katılımları için kaza kadıları ve İnebahtı Mirlivası Resul Paşa'ya gönderilen hüküm. Bkz. BOA, *KK*, 2761, vr.194b ; *KK*, 2318, s.6.
[26] BOA, *MAD*, 10142, s.16.
[27] BOA, *MD*, 105, s.53, h.255.
[28] Rumeli'de Gümülcine, Praveşte, Drama, Vodena, Siroz, Zihne, Temür Hisarı, Menlik, Ahi Çelebi, Çağlayık kadılarına yazılan hüküm. BOA, *MD*, 105, s.52, h.254-255.

piyade levendi idi. Bu askerlerin az gelmesi üzerine Mora tarafından 1000 piyade ve 1000 süvari levent daha tahrir olunmuştur. Bu kuvvetler İstefe'de Serasker İbrahim Paşa'nın komutasında toplanmış bulunmaktaydılar[29].

Mora Seferi'ne katılan bir diğer muharip gurup ise Yörük askerleri idi. Sefere katılan Yörük askerleri Halep Eyaleti'nin Yörük kuvvetlerinden müteşekkildi[30]. Halep Eyaleti'nin 1600 Yörük askeri, başlarında Yörük Komutanı Hasan Paşa olduğu halde sefere katılmışlardır[31].

Muharip kuvvetlerin yanı sıra, beldar, hazneci, neccar, ve su yolcular, geri hizmet birlikleri olarak sefere katılmışlardı[32]. Bu birlikler sefer sırasında imar ve inşaat faaliyetleri ile meşgul olduklarından bunlara '' esnâf-ı mi'mâr'' da denilmekteydi[33]. Mora Seferi'nde, bulundukları önemli geçit yerleri ile derbentlerin güvenliğini sağlamak için beldarlar[34]; su yolları ve kanallarının tamiri ile nehir, bataklık ve su kenarlarından geçişler için hazneci ve su-yolcular[35]; imar faaliyetlerinde yer almak üzere neccar ve taşçılar tutulmuştur[36].

Sefere katılacak yardımcı birlikler, Hassa Mimar Ağa tarafından sadece İstanbul esnafından temin olunmuştur. İstanbul esnafından temin olunan hizmet birimleri, kefillerinin isimleri ile beraber İstanbul Kadısı Abdullah Efendi tarafından deftere kaydedilmiştir[37]. Hassa Mimar Ağa tarafından İstanbul'dan 33 beldar, 5 hazneci, 4 taşçı, 10 neccar ve 2 su-yolcu olmak üzere 54 nefer tutulmuştur. Geri hizmet birliklerinden her birine yevmiye 50'şer akçe peşin verilmesi kararlaştırılarak, bunlara toplam ödenecek paranın yarısı olan 810 kuruş (97.200 akçe) peşin olarak ödenmiştir. Bu para 1106/1695 senesi Dühan Gümrüğü'nden havale olunmuştur[38]. Temin olunan geri hizmet birliklerinden 8 beldar, 2 hazneci, 2 taşçı ve 5 neccar gemilerle üs olarak kullanılan Eğriboz Kalesi'ne gönderilerek burada istihdam edilirken, geriye kalan birlikler ordu ile beraber hareket etmek üzere sefere katılmışlardır[39]. Bu hizmet erbabının yanı sıra Hassa Mimarbaşı tarafından yine İstanbul'dan toplam 47 beldar temin edilerek orduya gönderilmiştir. Bunlara da her gün için 50'şer akçe ücret ödenmiş ve 29 gün görevde kalmışlardır[40].

3-Sefer Mühimmatı ve Levazımatının Temini

1695 Mora Seferi'nin ikinci hazırlık aşamasını, mühimmat ve cephane levazımatının tedariki oluşturmaktaydı. Sefer mühimmatı, tophane ve cebehane mühimmatı olmak üzere iki kısım idi[41].

Tophâne ve cephane mühimmatının tedariki için de cebecibaşı vekili ile Sadaret Kaymakamı görevlendirilmişlerdi[42]. Cebecibaşı, topçubaşı ve toparabacıbaşı tarafından temin

[29] BOA, *MD*, 105, s.48, h.238.
[30] İlhan Şahin, '' 1638 Bağdad Seferinde Zahire Nakline Memur Edilen Yeni-İl ve Halep Türkmenleri'', *Tarih Dergisi*, 33, İstanbul 1982, s.228-29.
[31] *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704)*, Yay. Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 2000, s.93-94.
[32] Bilge Keser, '' Geri Hizmet Birlikleri'', *Osmanlı*, VI, Ankara 1999, s.598.
[33] Cengiz Orhonlu, '' Şehir Mimarları'', *Osmanlı Araştırmaları*, II, İstanbul 1981, s.9.
[34] Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı*, İstanbul 1980, s.83. ; Halaçoğlu, *Derbent*, s.163. İstanbul 1994, s.163; Mehmet Zeki Pakalın, '' Belderan'', *Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü*, I, İstanbul 1993, s.292.
[35] Abdullah Martal, '' Osmanlı İmparatorluğunda Su-Yolculuk'', *Belleten*, 205, Ankara 1989, s.1601-603.
[36] Mehmet İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar* (*Kamaniçe Seferi ve Organizasyonu),* İstanbul 2004, s.126.
[37] BOA, D.MKF, 27740, s.4.
[38] BOA, *D.MKF*, 501/1, 1 Receb 1106 (15 Şubat 1695).
[39] BOA, D.MKF, 27740, s.2.
[40] BOA, *KK*, 2318, s.2.
[41] BOA, 1048/51, 03 CA 1106 (20 Aralık 1694).

olunan mühimmat bu seferde üs olarak kullanılan Eğirboz Kalesi'ne gönderilmesi düşünülmüştür. Tedarik edilen mühimmat, ücret mukabilinde tutulan gemilere yüklendikten sonra, sevk ve idaresi için cebeci ve topçu ocaklarından asker ve ocak çorbacıları görevlendirilmiştir[43].

Sefere götürülecek toplar, Tophâne-i âmirede topçubaşı ve Tophâne Nazırı tarafından gerekli mühimmatın temin olunmasından sonra dökülmüştür[44]. Gerekli mühimmatın tedarikinden sonra toplar, Tophâne-i âmirede bulunan 7 adet fırında dökülmüştür[45].

Sefer için kolonborna, şahi ve havan olmak üzere 22 adet top dökülmüştü[46]. Dökülen kolonborna toplardan 3'ü (7'şer kıyye yuvarlak atar), 3'ü (5'er kıyye yuvarlak atar), 3'ü (3'er kıyye yuvarlak atar); 3 havan topu (45 kıyye yuvarlak atar), 10 adet şahi top ise 1'er kıyye yuvarlak atar kapasiteye sahip idi[47]. Dökülen topların koşum takımları mühimmatı ise topçubaşı tarafından satın alınarak 5000 kuruş masraf olunmuştur[48].

Tophâne-i âmireden temin olunan diğer bir mühimmat ise taş, mermer ve demirden yapılan ''yuvarlak'' adı verilen güllelerdi. Sefere götürülecek gülleler demirden olup topların çaplarının büyüklüklerine göre seçilmiştir. Sefer için üçer kıyye ağırlığında 1000 yuvarlak, 1500 şahi yuvarlağı tedarik edilmiştir. Güllelerin yanı sıra toplar için 25 şahi top keçesi, 50 adet top sargısı, 10 çift top iğnesi, 20 adet top burgusu, 5 çift demir tabak, 5 çift üzengili kundak, 10 çift kundak tahtası, 50 adet döşemelik elvah, 10 çift demir dibek tedarik edilmiştir[49].

Top ve yuvarlakların yanı sıra diğer bir mühimmat ise kale kuşatmalarında top kadar etkileyici bir güce sahip olan[50] elle ve havan topu ile fırlatılabilen humbaralardı[51]. Sefer için Tophâne-i âmireden 5000 adet el humbarası ve 6000 adet tabya humbarası temin edilmiştir[52].

Toplarla beraber mühimmat ve cephanenin taşınması için araba yaptırılmasına karar verilmiştir. Yaptırılacak arabaların takibinden İstanbul Defterdarı sorumlu tutulmuştur[53]. İstanbul Defterdarı tarafından arabalar için ham demir, Karahisar köselesi, kaltak (arabanın tahta aksamı), demir ve kereste tedarik olunmuştur. Gerekli malzemenin temininden sonra 10 şahi topu, 1 cephane ve 1 mühimmat arabası yaptırılmıştır[54].

Top dökümünden sonra en önemli mühimmat tedariki, top ve tüfekler için barut, kurşun ve fitil temini ile ilgili idi. İstanbul'dan temin olunacak bu mühimmat için İstanbul Kaymakamı, İstanbul Defterdarı ve sekbanbaşı görevlendirilmiştir[55]. Görevli bu kişiler tarafından İstanbul'dan 50 kantar Mısır fitili tedarik edilmiştir[56].

---

[42] BOA, D.BŞM, 1052/66, 3 C 1106 (19 Ocak 1695).
[43] BOA, D.BŞM, 1048/51.
[44] Gabor Agoston, *Barut, Top ve Tüfek (Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi*), çev. Tanju Akad, İstanbul 2006, s.30. Ümit Koç, ''XVI.Yüzyıl Anadolusu'nda Top Dökümü, Gülle ve Fındık Yapımı'', *Türk Dünyası Araştırmaları*, 162, İstanbul 2006, s.63-68.
[45] BOA, *MAD*, 5432, s.40-43.
[46] BOA, *KK*, 2761, vr.195a, 26 R 1106 (14 Aralık 1694).
[47] BOA, *MAD*, 5432, s.30, 45.
[48] BOA, D.BŞM, 1050/3, 20 CA 1106 (6 Ocak 1695).
[49] BOA, D.BŞM, 1047/34, 23 R 1106 (11 Aralık 1694).
[50] Pary, *Harb Sanatı,* s.209 ; Gabor, *Barut, Top ve Tüfek,* s.100.
[51] Midhat Sertoğlu, ''Humbara'', *Osmanlı Tarih Lûgati,* 1986, s.153.
[52] BOA, D.BŞM, 1047/34.
[53] BOA, *MAD*, 9879, s.275, 25 Şaban 1106 (10 Nisan 1695).
[54] BOA, *MAD*, 3119, vr.161b.
[55] BOA, *MD*, 105, s.38, h.148.
[56] BOA, D.BŞM, 1047/34, 23 R 1106 (11 Aralık 1694).

Sefer için barut, Selanik Baruthanesi'nden, kurşun ve fitil ise İstanbul'daki Cebehâne-i âmireden temin edilmiştir[57]. 150 kantar siyahi barut ile 100 kantar top barutu Selanik'ten temin edilmiştir[58]. Ayrıca seferde üs olarak kullanılan Eğriboz Kalesi'nin muhafazası için Selanik Baruthânesi'nden 100 kantar barut tedarik edilmiştir. Bu kale için sağlanan barut yeterli gelmeyince adı geçen baruthaneden 100 kantar barut[59] ile 1000 adet meşin barut kesesi temin edilmiştir[60]. Yeterli barut temininden sonra 200 kantar kurşun Cebahâne-i âmireden sağlanmıştır[61].

Cephane ve tophane mühimmatının yanı sıra sefer sırasında askerlerin su ihtiyacını karşılamak için saka mühimmatı satın alınmıştır. Saka mühimmatının temelini su haznesi ve büyük su kabı olarak kullanılan ''meşk'' ve ''maslaklar'' oluşturmakta idi. Edirne'den Mora'ya hareket eden ordunun su ihtiyacının karşılanması için gerekli olan 5 çift ''meşk'', 5 ''maslak'' ve 150 adet de Urfa kırbası satın alınmıştı[62]. Satın alınan meşklerin her bir çiftine 780, maslakların her birine 750'er akçe ödenmiştir[63]. Ayrıca sefere katılan vali ve zabitlere motive etmek amacıyla verilmek üzere has ve kuşaklık olmak üzere 40 top hilat temin olunduktan sonra, gerekli para Hazine-i âmireden karşılanmıştır[64].

Cephane mühimmatının diğer bir kısmı da yol ve köprü tamiri ile siper kazmak için temin edilmişti. Sefer güzergahında yol ve köprü tamiri ile muharebe sırasında siper kazmak için 3000 ağaç kürek, 100 demir kürek, 3000 kazma, 100 tahta balta, 150 macari balta, 50 iki yüzlü balta, 100 el keseri, 120 envai çeşitte testere, 25 Bolayır keseri, 150 envai çeşitte burgu, 50 kantar ham demir, 150 çift dört parçalı harar; zahire ve cephane mühimmatını koymak için 400 çift seklem hararı, 500 cedit el torbası, 2000 urgan, 200 beyaz keçe, 50 kilim, 250 top sancak bezi; cephane mühimmatı olarak kullanılmak üzere 20 kıyye kalay, 5 kıyye nişadır, 50 kıyye güherçile, 30 kıyye kükürt, 5 kıyye kardaş kanı, 10 kıyye bal mumu, 15 adet sergi bezi temin edilmiştir[65].

4-Nakliye Vasıtalarının Tedariki

Mora Seferi için yapılan diğer bir hazırlık aşaması ise sefere katılan askerin zahire ve mühimmatını taşımak üzere kullanılan arabalar ve nakliye hayvanları ile ilgili idi[66]. Sefer mühimmatının taşınması için genellikle, toparabaları, deve, at, katır ve camuslardan istifade edilmiştir.

Sefer için kullanılan arabaların başında top arabaları gelmekteydi[67]. Top arabalarının çekilmesi için camuslar kullanıldığından bunlara top-çeken camus + da denilmiştir. Mora Seferi'nde kullanılacak top ve mühimmat arabalarının çekilmesi için camus satın alınmıştır.

Tablo1: Tırhala ve Paşa livalarından satın alınan camus sayısı[68].

[57] İbrahim Sezgin, '' Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Baruthaneler ve Barut İmalatı'', *Türkler,* c.10, Ankara 2002, s.145-148. Meryem Kaçan Erdoğan, ''II.Viyana Seferi'nde (1683) Osmanlı Ordusunun Kullandığı Silahlar ve Mühimmatın Tedariki'', *Osmanlı,* VI, Ankara 1999, s.660.
[58] BOA, D.BŞM, 1047/34.
[59] BOA, *KK,* 2761, vr.190b-191b, 22 C 1106 (7 Şubat 1695).
[60] BOA, D.BŞM, 1047/34.
[61] BOA, *MAD,* 3119, vr.155a.
[62] BOA, D.BŞM, 1047/34.
[63] BOA, *MAD,* 10142, s.17.
[64] BOA, D.BŞM, 1047/77, 29 R 1106 (17 Aralık 1694).
[65] BOA, D.BŞM, 1047/34.
[66] M.Yaşar Ertaş, '' Osmanlı Devleti'nde Sefer Organizasyonu'', *Osmanlı,* VI, Anakara 1999, s.594.
[67] Mehmet İpşirli, '' Araba'', *D.İA*, III, İstanbul 1991, s.243.
[68] BOA, D.MKF, 27734, s.3.

Tırhala Livası Kazaları	**camus Sayısı (çift)**	**Paşa Livası Kazaları**	**Camus Sayısı (çift)**
Yenişehir ve Fener	35	Siroz	8
Tırhala	21	Zihne	5
Alasonya	6	Demir Hisarı	5
Çatalca	6	Drama	4
Velesin	2	Menlik	4
Ermiye	2	Çağlayık	4
Domenik	3		
Toplam	***75***	***Toplam***	***30***

Top arabalarına koşulmak üzere Tırhala Livası'na tabi Yenişehir, Fener, Tırhala, Alasonya, Çatalca, Velesin, Ermiye, ve Domenik kazalarından 75, Paşa Livası'na tabi Siroz, Zihne, Demirhisarı, Drama, Menlik, Çağlayık kazalarından 30 olmak üzere toplam 105 çift camus satın alınmıştır[69]. Her çift camus için ''sağ-salim, güçlü ve kuvvetli'' olması şartı ile 25 kuruş (3000 akçe) ödenmiştir. Camuslara ödenen para, satın alınan kazaların 1106/1695 senesi sürsat bedellerinden karşılanmıştır[70].

Sefer süresince camusların idaresi için çoban tutulmuştur. Camusların her 5 çifti için bir çoban tutulmuştur. Çobanlara görevde bulundukları her ay için 4'er kuruş ücret verilmiştir. Çobanlara ödenen ücret Tırhala ve Paşa livalarına tabi bazı kazaların 1106/1695 yılı nüzul bedelinden karşılanmıştır[71].

Yalnız top arabalarının çekiminde kullanılacak camuslar bulunmaması nedeni ile top ve mühimmat arabalarına koşulmak için at satın alınmasına karar verilmiştir. Top arabalarına koşulacak atların Tırhala Livası'ndan alınmasına karar verilerek, bu iş için liva muhassılı Ahmet Ağa görevlendirilmiştir. Satın alınacak atların ''güçlü-kuvvetli'' ve ''sağ-salim'' olanlarından seçilmesi istenmiştir. Ahmet Ağa her biri 25 kuruş (3000 akçe) olmak üzere 88 at satın almıştır. Satın alınan atlar, Mora Seraskeri İbrahim Paşa'ya teslim edilmiştir. Atların sahiplerine ödenecek para da 1106/1695 yılı Tırhala ve Yenişehir livalarındaki kasabaların cizye gelirlerinden karşılanmıştır[72].

Satın alınan 105 çift camus ve 88 adet at, ihtiyaca göre top, mühimmat ve cephane arabalarına koşulmuştur. Atlardan her 2 çifti bir şahi top arabasına, her 4 çifti bir havan topu arabasına koşulurken, 8'er adeti ise cephane ve mühimmat arabalarına tahsis edilmiştir[73]. Kalan 16 at ise yedek olarak hareket ettirilmiştir. Camuslar ise daha ağır top arabalarına koşulmuştur. Camuslardan her 15 çifti 7'şer kıyye yuvarlak atar top arabasından her birine, her 11 çifti 5 kıyye yuvarlak atar top arabalarından her birine, her 9 çifti 3 kıyye yuvarlak top

[69] BOA, D.MKF, 499/75, 26 R 1106.
[70] BOA, *KK*, 2761, vr.195a-b, 25 R 1106 (13 Aralık 1694).
[71] BOA, *KK*, 2761, vr.195b ; D.MKF, 27734, s.3, 22 C 1106 (7 Şubat 1695).
[72] BOA, *KK*, 2761, vr.196a, 27 R 1106 (15 Aralık 1694).
[73] BOA, D.MKF, 499/75, 26 R 1106.

arabalarından her birine koşulmuştur[74]. Ayrıca yeniçeri askerlerinin eşya ve mühimmatının taşınması için her 10 askere bir at tahsis edilmiştir[75].

1695 Mora Seferi'ne katılan piyade levent askeri ile sefere götürülecek cephane ve tophane mühimmatının taşınması için de deve[76], at[77] ve katır kiralanmıştır[78]. Kiralanan her bir deve için aylık 6'şar kuruş, her bir at için ise 5'er kuruş ücret verilmesi uygun görülmüştür[79]. Kiralanan deve ve atların üçer aylık ücretleri peşin ödenmiştir[80]. Tırhala Livası'ndan 250 at ile 250 deve kiralanarak atlara 3750, develere 4500 kuruş ücret ödenmiş ve bu para Tırhala Livası'nın 1106/1695 senesi nüzul bedelinden karşılanmıştır[81].

Sefere katılan Yeniçeri, Cebeci, Topçu ocakları mühimmatının taşınması için de Selanik Livası'ndan 100 deve daha kiralanarak aylık 6'şar kuruş olmak üzere üç aylık 1800 kuruş ücret ödenmiştir[82]. Ancak kapıkulu askerlerinin mühimmatının taşınması için kiralanan develer az gelmiştir. Bunların eşyasını taşıyacak fazladan deve bulunmaması nedeni ile + at ve katır kiralanmasına karar verilmiştir. Bu sırada Erzurum'dan Yenişehir'e gelen tüccarlara ait 97 adet at, Yenişehir Kazası Mübaşiri Halil Ağa tarafından el konulmak sureti ile kiralanmıştır. Kiralanan her bir at için aylık 5'er kuruş (600 akçe) ücret ödenmiştir[83]. Yine cephane ve tophane mühimmatının Mora'ya nakli için 522 adet at daha kiralanarak 5'er kuruş ücret ödenmiştir[84]. Askerlerin beslenmeleri için temin edilen zahirenin nakli için de 300 at kiralanmıştır. Kiralanan atlardan her birine aylık 5'er kuruş olmak üzere üç aylık olarak 4500 kuruş ücret ödenmiştir[85]. Ödenen ücret Kapıcıbaşı Mustafa Ağa'nın üzerinde bulunan miri akçeden karşılanmıştır. Hayvanların tutulmasından ve ücretlerinin ödenmesinden bizzat Defterdar Vekili Hüseyin Efendi sorumlu tutularak, Hüseyin Efendi bütün alım işlemleri ile ilgili görevleri de yürütmüştür[86].

Yeniçeri askerlerine ait mühimmat ve eşyalarının taşınması için de 26 adet at kiralanmıştır. Atlar Edirne'den Mora'ya kadar taşınacak eşya için tutulan atlardan her biri için 16'ar kuruş ücret ödenmiştir[87].

Menzillerde konaklayan orduya temin olunan zahirenin nakli için de at ve deve kiralanmıştır. Tutulan at ve develere yüklenen zahirenin kilesi başına ücret ödenmiştir. Yenişehir'den İstife'ye kadar olan konaklara temin olunan 20.000 kile zahirenin (arpa ve un) her bir kilesi karşılığında yük hayvanlarına 10'ar akçe ücret ödenmiştir[88].

Sefer mühimmatının nakli için temin olunan at ve develer yeterli gelmeyince katır kiralanmıştır. + Demirhisarı ve Nevrekop kazalarından 100 adet katır kiralanarak, her bir katıra aylık 5'er kuruş olmak üzere üç aylık 1500 kuruş ücret ödenmiştir. Kiralanan katırların

[74] BOA, *KK*, 2761, vr.195a, 26 R 1106 (14 Aralık 1694).
[75] BOA, D.BŞM, 1053/104.
[76] Ahmet Önal-Nebi Bozkurt, '' Deve'', *D.İA*, c.IX, İstanbul 1994, s.222-225.
[77] Yusuf Halaçoğlu, '' At'', *D.İA*, IV, İstanbul 1991, s.29-30.
[78] Pars Tuğracı, '' Katır'', *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, İstanbul 1972, s.1448.
[79] BOA, *İ.E ADL,* 197.
[80] BOA, *D.MKF*, 500/17, 12 C 1106 (28 Ocak 1695).
[81] BOA, *KK*, 2761, vr.190b, 13 C. 1106 (29 Ocak 1695) ; D.MKF, 500/17.
[82] BOA, D.MKF, 27734, s.2, 18 C 1106 (3 Şubat 1695).
[83] BOA, *İ.E ADL,* 202.
[84] BOA, *KK*, 2318, s.2.
[85] BOA, *KK*, 2716, vr.190b., 18 C 1106 (3 Şubat 1695) ; İE.ADL, 200 ; A.E II.Ahmet, 4/380.
[86] BOA, D.MKF, 27734, s.2.
[87] BOA, D.BŞM, 1051/2, 24 CA 1106 (10 Ocak 1695).
[88] BOA, D.MKF, 27734, s.3.

sahiplerine ödenen para 1106/1695 Tırhala ve Paşa livalarının nüzul bedellerinden karşılanmıştır[89].

4- İaşe ve Beslenme

Mora Seferi için yapılan hazırlıklardan bir diğeri de ordunun beslenmesi ile ilgili idi. Sefere katılan muharip ve yardımcı kuvvetlerin yanı sıra, mühimmat ve malzeme naklinde kullanılan yük ve binek hayvanların beslenmesinin sağlanması, seferin başarı ile neticelendirilmesinde önemli bir yere sahip idi[90].

Ordunun beslenmesi için en temel yiyecek maddesi zahire idi. Mora Seferi'ne katılan ordu için gerekli olan zahire üç aşamalı olarak tedarik olunmuştur. Birinci aşamada Rumeli Sol Kolu (Via Egnatia) olarak adlandırılan ve Edirne'den başlayıp İstife (Tebai)'de son bulan ordunun yürüyüş güzergahındaki menzillere zahire temin edilmiştir[91]. Sefer için menzil noktalarının hizmet kapasitesi artırılırken[92], menziller arasındaki mesafe farkları önceden belirlenerek ordunun yürüyüşü ve konaklaması sırasındaki beslenmesi buna göre ayarlanmıştır[93].

Tablo 2 : Ordunun Edirne'den Mora'ya kadar kullandığı menziller[94]:

1695 Mora Seferinde Kullanılan Menziller	
Menzil Noktaları	**Menziller Arası Uzaklık (Saat)**
Hasköy	**2,5**
Dimetoka	**5**
Ferecik	**4**
Megri	**5**
Gümülcine	**7**
Yenice-i Karasu	**6**
Nehr-i Karasu	**4**
Praveşte	**7**
Rahova	**6**
Siroz	**5**
Karasu	**6**
Karye-i Lefçe	**4**
Gözde	**4**
Aratlı	**4**
Nehr-i Vardar	**4**

[89] BOA, *KK*, 2716, vr.190b.
[90] M.Yaşar Ertaş, *Sultanın Ordusu (1714-1716 Mora Fethi Örneği),* İstanbul 2007, s.119.
[91] Sema Altunan, '' Osmanlı Devleti'nde Haberleşme Ağı'', *Türkler,* X, Ankara 2002, s.914.
[92] İsmet Miroğlu, '' Osmanlı Yol Sistemine Dair'', *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 15, İstanbul 1997, s.241-45.
[93] Yusuf Halaçoğlu, '' Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülâhazalar'', *Osmanlı Araştırmaları,* II, İstanbul 1981, s.123-24.
[94] BOA, D.MKF, 498/98 ; KK, 2761, vr.196b-199b.

Karye-i Lobanova	**5**
Meros?	**6**
Malatonya	**6**
Baba	**6**
Yenişehir	**4**
Çatalca	**7**
Kuman	**7**
Erdin?	**4**
Modoca?	**6**
Ester-abad	**5**
Levadine	**6**
İstife	**8**
Toplam	**145,5**

Ordunun Edirne'den hareketinden Mora'ya kadar konaklayacağı menziller ve buralarda dinleneceği süre önceden belirlenerek, zahire tedariki de buna göre yapılmıştır. Edirne'den İstife'ye kadar 20 menzil bulunup, menziller arasındaki toplam uzunluk 145,5 saat idi[95]. Ordu Edirne'den hareketinden sonra bu mesafeyi 41 günde almıştı. Ordu Selanik'e vardığında 40, Yenişehir'e vardığında ise 20 gün geriden gelen kuvvetlerin toplanması için dinlenmiştir[96].

Yukarı adı geçen menzillerde konaklayan ordunun zahire ihtiyacı, güzergah üzerindeki kazalardan tedarik olunmuştur. Esasen sefere katılan ordu için gerekli olan zahire, nüzul ve sürsat vergileri karşılığında temin edildiği gibi, ''mübâyaa'' sureti ile de satın alınmaktaydı[97]. Mora Seferi için gerekli olan zahirenin çoğu satın alınmıştır. Zahire tedariki için mübaşirler görevlendirilmiştir. Mübaşirler tarafından temin olunan zahire '' mübâyaa'' usulü ile satın alınmıştır. ''Mübâyaa'' usulünde, fiyatların belirlenmesinde devlet birinci dereceden belirleyici olmuştur. Bu nedenle satın alınacak zahirenin fiyatı, devlet tarafından piyasa koşulları da göz önünde bulundurulduktan sonra belirlenmiştir[98]. Sefer güzergahında bulunan kazalardan satın alınan arpanın her bir kilesine 20, unun her bir kilesine 48, odunun her bir arabasına 53 ve samanın her bir kantarına ise 48 akçe ödenmesi uygun görülmüştür[99]. Ancak ordu Selanik ve Yenişehir menzillerinde iken zahire arzının yeterli miktarda bulunmaması nedeni ile zahire fiyatlarında artış olmuştur. Bu menziller için satın alınan her bir kile buğday için 60, her bir kile un için ise 80 akçe ödenmiştir[100].

Kaza halkından satın alınan zahire, halkın devlete verecekleri sürsat bedellerine karşılık alınmıştır. Ancak elinde yeteri kadar zahire bulunmayan halktan ise bedeller doğrudan tahsil olunmuştur. Halktan temin olunan zahire görevli kişiler tarafından ambarlarda stoklanmıştır. Ambarlara stoklanan zahire miktarı deftere kaydedilerek, halkın zimmetinde

[95] BOA, D.MKF, 498/98, 5 R 1106 (23 Ekim 1694).
[96] BOA, KK, 2761, vr.196b-199b.
[97] Orhan Kılıç, '' 1585 Yılında Tebriz Seferi'ne Çıkan Osmanlı Ordusu'nun İkmal ve İaşesi'', *Askeri Tarih Bülteni,* 46, Ankara 1999, s.125.
[98] Ertaş, *Sultanın Ordusu*, s.123-24.
[99] BOA, *D.MKF*, 501/40, 2 Receb 1106 (16 Şubat 1695).
[100] BOA, *KK*, 2761, vr.191a, 11 C 1106 (27 Ocak 1695).

kalan olup-olmadığı hesaplanmış, halkın zimmetinde kalan zahire yerine ise sürsat bedelleri nakit para olarak tahsil olunmuştur[101].

Mora Seferi'ne Edirne'den hareket olunduğu günden itibaren her menzile tedarik olunan zahire miktarı; 2500 kile arpa, 450 kile un, 240 kantar saman, 80 araba odun idi[102].

Tablo 3: Menzillere Zahire Temin Olunan Kazalar ve Zahire Miktarı[103]:

Satın Alınan Kaza	Arpa (kile)	Un (Kile)	Saman (kantar)	Odun (araba)
Dimetoka	7500	1350	720	240
Ferecik	5000	900	480	160
Megri	2500	450	240	80
Gümülcine	2500	450	240	80
Yenice-ikarasu	2500	450	240	80
Çağlayık	1000	200	100	50
Ahi Çelebi	1500	250	140	30
Praveşte	1250	225	120	40
Bereketlu	1250	225	120	40
Zihne	2500	450	240	80
Siroz	2500	450	240	80
Karasu	2500	450	240	80
Dobruca	2500	450	240	80
Selanik	2500	450	240	80
Selanik	2500	450	240	80
Selanik	2500	450	240	80
Karaferye	2500	450	240	80
Karaferye	2500	450	240	80
Malatin	2500	450	240	80
Yenişehir	2500	450	240	80
Yenişehir	2500	450	240	80
Çatalca	2500	450	240	80
Çatalca	2500	450	240	80
Erdin	2500	450	240	80
Erdin	1000	200	100	30
Mehadiç	1500	250	140	50
Esterabad	1000	200	100	30
Balatine	1000	200	100	30
Salinya	500	50	40	20

[101] BOA, D.MKF, 27749, s.5.
[102] BOA, *KK*, 2761, vr.196a-197b ; D.MKF, 499/40, 23 R 1106 (11 Aralık 1694).
[103] BOA, D.MKF, 27741, s.3-5.

İvranye	2500	450	240	80
Toyracık	2000	400	200	50
Dalya	500	50	40	30
Toplam	***67.500***	***12.150***	***6480***	***2160***

Ordunun Edirne'den hareketinden İstife'ye kadar konaklayacağı yukarıda geçen bütün menziller için 67.500 kile arpa, 12.150 kile un, 6480 kantar saman, 2160 araba satın alınarak 2.151.360 akçe masraf olunmuştur[104].

İkinci aşamada zahire tedariki, ordunun uzun süreli olarak dinlenmeye geçtiği Selanik ve Yenişehir menzilleri için yapılmıştır. İstife'den sonra ordunun, Selanik'te 40 gün dinleneceği var sayılmıştır. Bu uzun süreli dinlenme için gerekli zahire, yine Selanik ve çevresindeki kazalardan temin edilmiştir. Selanik Menzili'ne zahire temini için Dergâh-ı ali kapıcılarından olup Tırhala Muhassıllığı'na atanan Mustafa Ağa görevlendirilmiştir. Mustafa Ağa, ordu Selanik Menzili'nde istirahata geçtikten sonra Selanik Livası'na tabi Karaferye, Temürhisarı, Yenice-i Vardar, Vodena, Ağustos kazaları ile Köstendil Livası'na tabi Megri, Usturumca, Praveşte kazalarından 63.000 kile arpa, 13.500 kile un, 7.200 kantar saman ve 1600 araba odun[105] ile Paşa livasına tabi Siroz, Demirhisarı, Usturova, Drama, Zihne, Nevrekob, Menlik kazalarından 29.500 kile arpa ile 3.500 kile un satın almıştır. Ordu Selanik Menzili'nde iken toplam 92.500 kile arpa, 18.000 kile un, 7200 kantar saman, 1.600 araba odun satın alınmıştır. Bu zahireden 90.000 kile arpa, 11.000 kile un, 7.200 kantar saman, 1.600 araba odun, ordu Selanik'te iken kullanılırken, 25.000 kile arpa ile 7.000 kile un Selanik İskelesi'nden gemilerle Eğriboz Kalesi'ne gönderilmiş ve burada stoklanmıştır[106].

Ordu Selanik'ten sonra Yenişehir Menzili'nde konağa geçerek 20 gün dinlenmiştir. Yenişehir Menzili'nde gerekli zahire tedariki, Dergah-ı âli kapıcılarından olup Yenişehir Cizyedarlığı'na getirilen Ali Ağa tarafından Tırhala Livası'na tabi Yenişehir, Velesin, Ermiye, Çatalca, Alasonya ve Domenik kazalarından satın alınmak sureti ile temin edilmiştir[107]. Ali Ağa adı geçen kazalardan 50.000 kile arpa, 9.000 kile un, 4800 kantar saman, 1550 araba odun satın almıştır[108].

Üçüncü aşamada ise Mora Yarımadası'na yakın bulunan ve bu seferde üs olarak kullanılan Eğriboz Kalesi'ndeki ambarlara stoklanmak amacıyla zahire temin olunmuştur. Eğriboz Kalesi'ne stoklanacak zahirenin, Selanik İskelesi'nden tedarik edilmesi düşünülmüştür. Bu iskeleden zahire tedariki için Selanik Mütesellimi, kaza kadısı, ayan ve vilayet işerleri görevlendirilmişlerdi[109]. Ancak iskelelerden yeterli miktarda zahire tedariki mümkün olmadığı için bir kısmı kazalardan temin olunmuştur. Kazalardan tedarik olunduğu halde kullanılmayan 2500 kile arpa ile 7000 kile un, kiralanan atlarla + Selanik İskelesi'ne nakledilmiştir. Ayrıca Eğriboz Kalesi Muhafazası'nda bulunan cebeci ve topçu askerlerinin fazladan zahireye ihtiyaçları olduğu belirlenmiştir. Belirlenen ihtiyaç üzerine yine Selanik ve Baba kazalarından 12.500 kile buğday satın alınmıştır[110]. Satın alınan zahire Eğriboz Kalesi'ne gönderilmek için Selanik Cizyedarı Ali Ağa tarafından tüccar gemileri kiralanmıştır. Eğriboz Kalesi'ne gönderilmek üzere tedarik olunan arpanın her bir kilesi için

[104] BOA, *KK*, 2761, vr.199a-b.
[105] BOA, *KK*, 2716, vr.200a.
[106] BOA, *KK*, 2761, vr.200a-b.
[107] BOA, *D.MKF*, 501/40, 2 Receb 1106 (16 Şubat 1695).
[108] BOA, *KK*, 2761, vr.201a.
[109] BOA, *MD*, 105, s.124, h.505, Evasıt-ı C 1106 (26 Ocak-5 Şubat 1695).
[110] BOA, *KK*, 2761, vr.191a, 11 C 1106 (26 Ocak 1695).

14 ve 20'şer, unun her bir kilesi için 18 ve 25'er, buğdayın her bir kilesi için 18 ve peksimetin her bir kantarı için 60'ar akçe nakliye ücreti (navl-ı sefain) ödenmiştir[111].

Mora Seferi için temin olunan zahire, çeşitli şekillerde değerlendirilmiştir. Un genellikle ekmek ve peksimet imalinde kullanılmıştır. Sefer için menzillere taşınan + un genellikle ekmek yapımında kullanılmıştır. Yalnız undan ne şekilde ekmek imal edildiğine dair bilgi bulunmamakla beraber, muhtemelen ücret karşılığında kaza fırıncılarına pişirttirilmiştir. Miri undan ekmek imal edilmesinin yanı sıra, kaza ekmekçi ve fırıncılarından da ekmek satın alınmıştır. Satın alınan her bir kıyye (1283 gram) ekmek için 4 akçe ödenmiştir. Sefere katılan kapıkulu ve eyalet askerlerine her gün için birer çift ekmek tayinat olarak verilmiştir. Kapıkulu askerlerine günlük olarak verilen ekmeğin ağırlığı bilinmemekle beraber, miri leventlerden her birine verilen bir çift ekmeğin ağırlığı 0,5 kıyye (641 gram) olmuştur. Sefer süresince her gün için yeniçerilere 1000[112], cebeci askerlerine 325, topçu neferlerine 225, top arabacı askerlerine 66[113], Bölükhay-ı erba askerlerine 200 çift ekmek tayin olunmuştur. Ayrıca seferde görevli Reis Efendiye 28, Muhzır ağaya her gün 100, top çeken ağasına her gün 5'er çift ekmek dağıtılmıştır. Ayrıca sefere katılan beldarlara da her gün için 48, sefer yolunu temizleyen Gördüs Kalesi'nin 666 muhafızından her birine yevmiye birer çift ekmek verilmiştir[114]. Ekmek tedarikinin mümkün olmadığı zamanlarda ise kapıkulu ve levent askerlerine güzergah üzerindeki fırınlardan almaları için günlük olarak 2'şer akçe ''ekmek bahası'' verilmiştir[115].

Bazı vali, komutan ve askerlere de ekmek yerine un verilmiştir. Vezirlerden Ali Paşa'ya 50, diğer Ali Paşa'ya 30, Yörük Hasan Paşa'ya 50, sekiz bayrak yeniçeri serdengeçtilerine ise 56 kile un verilmiştir. Un verilen bu kişilerin unu nasıl değerlendirdiklerine dair bilgi bulunmamakla beraber, muhtemelen seyyar fırınlar ile kazalardaki fırınlardan istifade ederek ekmek pişirmişlerdir[116].

Mora Seferi'ne katılan ordu için diğer bir besin maddesi olan peksimet imali için Selanik, Yenice-i Vardar, Vodena, Karaferye, Temürhisarı kazalarından 17.000 kile un satın alınmıştır. Satın alınan unun her bir kilesine 80 akçe ödenmiştir. Satın alınan un, bu kazalardaki fırıncı esnafı ve halka ait fırınlarda pişirilerek ücreti ödenmiştir. Satın alınan her 2,5 kile undan bir kantar olmak üzere 17.000 kile undan 6800 kantar peksimet pişirilmiştir. İmal edilen her bir kantar peksimet için 24'er akçe pişirme ücreti ödenmiştir. Un için 1.360.000 akçe, peksimet pişirme ücreti için ise 163.200 akçe ödeme yapılmıştır. Ödenen para 1106/1695 senesi Selanik Cizyesi'nden karşılanmıştır. Pişirilen peksimetten 500 kantarı Eğriboz Kalesi'ne gönderilirken, kalanı askerlere ekmek tedarikinin mümkün olmadığı zamanlarda dağıtılmak üzere orduya sevk edilmiştir[117].

Mora Seferi'ne katılan kapıkulu ve eyalet ordusuna diğer bir besin maddesi olan koyun ve sığır eti tedarik olunması düşünülmüştür. Askerlerin beslenmesi için gerekli et ihtiyacını karşılamak için Kasabbaşı Mehmet Ağa tarafından vekil olarak Hüseyin Efendi görevlendirilmiştir.

[111] BOA, KK, 2761, vr.202a.
[112] BOA, *MAD*, 10142, s.11.
[113] BOA, *MAD*, 10142, s.12.
[114] BOA, *MAD*, 10142, s.13-14.
[115] BOA, *MAD*, 10142, s.14.
[116] BOA, *MAD*, 10142, s.13.
[117] BOA, *KK*, 2761, vr.201b.

Tablo 4: Mora Seferi'ne Et Tayinatı İçin Sığır Satın Alınan Yerler[118].

Sığır satın alınan kazalar	**Sığır sayısı**
Yenişehir	300
Tırhala	130
Alasonya	80
Çatalca	150
Velesin	50
Ermine	40
Domenik	40
Platonya	20
Yanya	300
Gümülcine	100
Dubniçe	50
Toplam	1260

Hüseyin Efendi, Mora Seferi'ne katılan ordunun et ihtiyacını karşılamak için yukarıda adı geçen Tırhala ve Yanya livalarına tabi kazalardan her biri 90 kıyye (115 kg) ağırlığında 1260 adet sığır (144.900 kg) satın almıştır [119]. Satın alınan sığırlardan yeterli miktarda et tedarik olunamaması üzerine, İstife'deki esnaftan her bir kıyyesi 9 akçe olmak üzere 42.399 kıyye (54.397 kg) sığır eti daha satın almıştır. Ayrıca Serdar-ı ekrem İbrahim Paşa için her bir kıyyesi 16 akçe olmak üzere 2360 kıyye (1888 kg) koyun eti satın alınmıştır[120].

Askerler henüz Edirne'den Mora'ya hareket ederlerken bunlara menzil boyunca kazalardan satın alınan et tayinat olarak verilmiştir. Askerlerden geriden gelen 48 cebeci askerinden her altı neferine, konakladıkları her menzilde birer kıyye (1283 gr) sığır eti 12 akçeye satın alındıktan sonra verilmiştir[121]. Diğer taraftan sefere katılmak üzere yola çıkan kapıkulu askerlerinden her altı neferine yevmiye birer kıyye et verilmiştir[122].

Sefere katılan askerlere ihtiyaçları olan et, kasabbaşı Vekili Hüseyin Efendi tarafından dağıtılmıştır. 1 Şaban-1 Ramazan 1106/17 Mart-15 Nisan 1695 tarihleri arasında geçen 59 günlük sürede Mora ordusuna dağıtılan et miktarı ile ilgili bilgiler mevcuttur. İbrahim Paşa'nın dairesine her gün 40 kıyye (51 kg) koyun eti ile 200 kıyye (256 kg) sığır eti dağıtılmıştı. Ayrıca kapıkulu askerlerine her gün koyun eti verilmiştir. Ancak askerlere verilen etin gramajı farklı olmuştur. Yeniçeri askerlerinden her birine yevmiye 256 gram, cebeci askerlerinden her birine 223 gram, topçu askerlerinden her birine 214 gram, top arabacı askerlerinden her birine 185 gram, Bölükha-yı erbaa ocağı askerlerine her gün için verilen et miktarı ise 256 gram olmuştur. Diğer taraftan sefere katılan eyalet askerlerine her gün için sığır eti verilmiştir.

[118] BOA, D.MKF, 27734, s.2.
[119] BOA, D.MKF, 27734, s.2. Bir başka kaynağa göre ise satın alınan sığır sayısı 1210 adet sığır (139.718 kg) idi. Bkz. BOA, *KK*, 2761, vr.190b, 22 Şaban 1106 (7 Nisan 1695).
[120] BOA, *MAD*, 10142, s.11.
[121] BOA, D.BŞM, 1050/60, 22 CA 1106 (7 Şubat 1695).
[122] BOA, D.BŞM, 1047/71, 28 R 1106 (16 Aralık 1694).

Bunlardan süvari ve piyade leventlere her gün verilen et miktarı ise 641 gramdır[123]. Askerlere et tayininin mümkün olmadığı zamanlarda ise günlük tayinlerini güzergah üzerindeki yerlerden temin etmeleri için '' et bahası'' verilmiştir. Sefere katılan yeniçeri askerlerinden her birine verilen günlük ''et bahası'' 8'er akçe idi[124].

5-Sefer Yolunun Güvenliği ve Köprü İnşası

Sefer sırasında ordunun hareket kabiliyetini artıran önemli unsurlardan biri de yeterli ulaşım imkanlarıyla ilgili idi. Ulaşım imkanlarını sağlayan faktörlerin başında fiziki şartların iyileştirilmesi gelmekteydi. Sefer güzergahındaki fiziki şartların iyileştirilmesi, hem lojistik hizmetlerin yürütülmesinde, hem de ordunun hızlı ve rahat bir biçimde ilerleyebilmesini sağlamaktaydı. Ordunun beslenmesi, savaş teçhizatının taşınması ve gerekli haberleşmenin sağlanması, sefer güzergahındaki yolların tamamen düzgün ve bakımlı olmasına bağlıydı. Yolların düzgün ve bakımlı olması, sürekli hareket halindeki orduya hız ve destek sağlamaktaydı. Bu nedenle savaş bölgesi ile iç bölgeler ve yönetim merkezinin bağlantısını sağlayan yollarla beraber ordunun geçeceği köprüler iyileştirilerek savaş gücü artırılmaya çalışılmaktaydı[125].

Mora Seferi'ne hareket edilmeden önce Mora Yarımadası'na yakın yerlerin güvenlik ve muhafazası sağlanmaya çalışılmıştır. Bu anlamda yarımadaya yakın bulunan İstife, Livadina, Esterabad, Modoniç ve Erdin menzilleri ve çevresindeki yollar, derbentler ve köprülerin güvenlik ve muhafazası için 1000 piyade levent görevlendirilmiştir. Leventler bu bölgenin muhafazası için 88 gün görevde kalmışlardır. Leventlerin görevde bulunduğu sırada mühimmat ve cephanelerinin yanı sıra, yiyecek ve içecekleri de Serasker İbrahim Paşa tarafından temin edilmiştir[126].

1695 Mora Seferi'ne katılan ordu daha Edirne'den İstife'ye hareketinden itibaren yol ve köprülerin ordunun geçişine müsait olup olmadığı konusunda güzergah üzerindeki kadılara emirler verilmiş ve gerekli düzenlemeler yaptırılmıştır. Ancak yapılan tahkikat üzerine bazı köprülerde yeterli çalışma yapılmadığı için ordunun geçişine müsait olmadığı anlaşılmıştır. Bunlardan Yenişehir-i Fener Kazası sınırları içerisinde ve Hasan Baba adlı yerde bulunup yıkılan Büyük Köprü'nün yeniden yapılmasına karar verilmiştir[127]. Köprü inşasından öncelikle ilgili yerin keşiften geçirilmesi için bir mübaşir görevlendirilmiştir. Yeni köprü binası için keşif yapıldıktan sonra köprü inşasında lüzumu görülen kereste ve diğer malzemeler temin olunmuştur[128].

Bu güzergahtaki yol ve köprü çalışmaları, Dergah-ı âli gediklilerinden Mehmet Çavuş tarafından yürütülmüştür. Yenice-i Karasu ile Praveşte kazaları arasında bulunan Yenice-i Karasu Nehri üzerinde yeni bir köprü binası için Mehmet Çavuş tarafından keşif yapılarak köprünün yapımı için gerekli olan malzeme ve mühimmat tespit edilerek deftere kaydedilmiştir. Köprü keşif defteri, Karasu Naibi Mevlana Mehmet tarafından yapılan keşif sonunda İstanbul'a gönderilmiştir. Köprü binasının merkezden gönderilen emir gereği, mimar ve ustalar ile Yenice-i Karasu kazasının ayan ve halkı tarafından yaptırılması, köprü için

[123] BOA, *MAD*, 10142, s.13-14.
[124] BOA, *MAD*, 10142, s.14.
[125] Ertaş, *Mora Seferi*, s.58.
[126] BOA, *MAD*, 10142, s.15.
[127] BOA, D.BŞM, 1052/62, 3 C 1106 (19 Ocak 1695).
[128] Yenişehir-i Fener Kazası sınırlarındaki Cisr-i Kebir (Büyük Köprü) binası için kaza kadısına gönderilen hüküm. BOA, *MAD*, 9879, s.133, 4 C 1106 (20 Ocak 1695).

gerekli kerestenin Yenice-i Karasu, Çağlayık, Drama ve Praveşte kazalarından tutulan neccarlar (marangoz) tarafından kesilerek tedarik olunmasına karar verilmiştir[129].

İnşa edilecek Yenice-i Karasu Köprüsü'nün 1200 zıra (1560 m) uzunluğunda ve 7 zıra (9 m) genişliğinde ve 200 gözlü olmasına karar verilerek, köprüde kullanılacak farklı çeşit ve ölçülerde kereste satın alınmıştır. Köprü binası için her biri 14 zıra uzunluğunda ve her adeti 60 akçeden 800 adet ''kazık'', her biri 7 zıra (9 m) uzunluğunda ve her adeti 30 akçeden 1600 adet ''kazık'', her biri 7 zıra (9 m) uzunluğunda ve her adeti 50 akçeden 1200 adet ''kiriş'', her biri 8 akçeden 12000 adet ''hatıl'', her biri 7 zıra (9 m) uzunluğunda ve her adeti 50 akçeden 220 adet ''tombaz'', her adeti 8 akçeden 1500 adet ''kuzu-kulak'' gibi envai çeşitte kereste satın alınmıştır. Ayrıca keresteleri bağlamak için her bir adeti 120 akçeden 40 adet urgan temin edilmiştir. Kerestenin yanı sıra, köprü inşaatında kullanılmak için her bir kıyyesi nakliye ücreti ile beraber 23 akçe olmak üzere 8800 kıyye (200 kantar) demir satın alınmıştır. Köprü inşaatında 200 marangoz çalışarak bunlardan her birine yevmiye 40 akçe ücret ödenmiştir. Köprü inşası, kullanılan mühimmat ve marangoz ücretleri ile beraber 5518,5 kuruşa (662.220 akçe) mal olmuştur[130].

Ordunun geçeceği Karasu Nehri üzerine inşa edilen + köprünün yeterli gelmemesi üzerine, Temürhisarı ve Siroz'a üç saat uzaklıkta bulunan Veterne Yalısı arasında ikinci bir köprü yapılmasına karar verilmiştir. Yapılacak bu köprünün keşfi ve inşası için Siroz Kadısı, ayanı ve kaza halkı görevlendirilmiştir. Köprü inşası için bu işte nam salmış mimar ve ustalar tutulmuştur. İnşa edilecek + köprünün 320 zıra (416 m) uzunluğunda, 9 zıra (11,7 m) genişliğinde ve 52 gözlü olmasına karar verilmiştir. Köprü inşası için çeşitli türde kereste tedarik edilmiştir. Her adeti 80 akçeden 260 adet ''kebir kazık'', her biri 20 akçeden 260 adet ''mande ve kazık'', her biri 80 akçeden 576 adet ''kiriş'', her biri 80 akçeden 104 adet ''küçük taban'', her biri 18 akçeden 208 adet ''kuzu-kulak tabanı'', her biri 18 akçeden 2300 adet ''döşeme tabanı'' gibi envai çeşitte kereste ile her biri 120 akçeden 20 adet urgan satın alınmıştır. Ayrıca köprü inşasında kullanılmak üzere her bir kıyyesi 23 akçeden 50 kantar (2500 kıyye) demir satın alınmıştır. Köprü binasında 100 marangoz çalışarak her birine 40'ar akçe yevmiye ödenmiş ve köprü binası 1988 kuruş maliyetle yaptırılmıştır[131].

Askerlerin Mora'ya geçişleri için üçüncü bir köprünün de Selanik Kazası'nda bulunan Vardar Nehri üzerine yapılmasına karar verilmiştir. Köprü binası için Selanik Muhafızı Ali Paşa görevlendirilmiştir. Selanik Kadısı Şeyh İbrahim tarafından yapılan keşif sonucunda tutulan deftere göre yapılacak köprünün 400 zıra (520 m) uzunluğunda ve 80 gözlü olması uygun görülmüştür. + Köprü binasında ihtiyaç duyulan kereste Selanik Kazası'ndan satın alınarak 225.000 akçe ödenmiştir. Köprüde çalışan marangozların sayısı belli olmamakla beraber 80.000 akçe, inşaatta görevli mimarlara ise 4000 akçe ücret ödenmiştir. Bu köprü için toplam 309.000 akçe (2575 kuruş) masraf olunmuştur[132].

Yol ve köprü çalışmalarından sonra, sefer güzergahında alınan bir diğer önlem de yolların güvenliği ve muhafazası ile ilgili olmuştur. Birkaç yıldır ordu Tırhala ve Yanya'da kışladığından Eğriboz'da bulunan bölgelerde haydut eşkıyaları türemiş ve bu bölgeleri istikrarsızlaştırmıştı. Haydut eşkıyaları, bir sefer için Mora'ya yakın bulunan Eğriboz Kalesi'ni üs olarak kullandığından bu bölgenin güvenliği ve muhafazasının sağlanması, bir bakıma seferin başarısı için önemli olmuştur. Bu bölgenin muhafazası için eski Mora Seraskeri Halil Paşa tarafından asker takviyesi yapılması için sürekli merkezden yardım

[129] BOA, *KK*, 2761, vr.202b. 17 R 1106 (5 Aralık 1695).
[130] BOA, *KK*, 2761, vr.202b, 22 R 1106 (10 Aralık 1694).
[131] BOA, *K.K*, 2761, vr.202b.
[132] BOA, *KK*, 2761, vr.203a.

istenmiştir. Bunun üzerine bu bölgelerin muhafazası için Saruhan ve Yanya sancakları mutasarrıfları kapı halkları ve silahlı adamları ile görevlendirilmişlerdi. Bu mutasarrıflar yanlarındaki adamlar ile kışı İstife'de geçirdikten sonra Serasker İbrahim Paşa'nın emri doğrultusunda hareket edip, bölgenin haydut eşkıyasından korunması için görev yapmışlardı[133]. Ayrıca Gördüs Boğazı'nın içeride eşkıyadan korunması için de Eğriboz Kalesi Muhafızı İbrahim Paşa görevlendirilmiş[134], askerlerin ihtiyacı olan cephane ve mühimmat da Eğriboz Kalesi'nden verilmiştir[135].

6-Venedik ile Muharebe

Mora Seraskeri Vezir İbrahim Paşa, tüm sefer hazırlıklarından sonra yanındaki ordu ile 16 Ramazan 1106/30 Nisan 1695'de İstife Sahrasından hareketle, 16 Mayıs'da Mağara tabir olunan boğazdan geçtikten sonra, Gördüs Sahrası'na varmıştı[136]. Ordu Gördüs Boğazı'ndan geçtikten sonra Derbend Karyesi adı verilen yerde iki gün, Gördüs Kalesi karşısında bulunan Kula Çiftliği adı verilen ve alçakta bulunan bir yerde iki gün daha mola vermiştir[137]. Daha sonra Gördüs'ten hareketle Çağıl adlı mahalde konaklamıştır. Buradan hareket ederek Arhos Boğazı'nı geçip Kaymeni Köyü'nde konağa geçtikten sonra etrafa askerler göndererek Venedikli askerlerden bilgi için esirler aldırılarak konuşturulmuştur[138]. Alınan esirler, Mora ve Venedikli piyade ve süvari askerlerin Venedik donanmasına bindikten sonra Yoros ve İnebahtı'ya gittikleri, Traboliçe taraflarında Venedik ve Mora halkından 5000 asker topladıkları bilgisini vermişlerdi. Osmanlı ordusu, 26 Mayıs 1695'de buradan hareketle Erhos ve Anabolu kaleleri arasında bulunan Şirmena Çiftliği yakınında konağa geçmiştir. Aynı günün akşamı Yörük askeri ve komutanları Hasan Paşa ile Mayna Beyi Limbraki harekat için gönderilmiştir. Hasan Paşa ve Limbraki, Feriste, Kartine ve Lotraz kasabalarını istila ederek, buradaki Venedik askerlerinden bir kısmını esir ve diğerlerini kılıçtan geçirmişlerdi. Daha sonra Traboliçe ve Lotraz etrafındaki kasaba ve köyleri istila ile halkın bir çoğunu esir ve bunların koyun ve sığırlarını ele geçirdikten sonra 29 Mayıs'da orduya dahil olmuşlardı. Bu sırada Venedikliler büyüklü-küçüklü 16 kalyonluk donanma ile yardıma gelip, Anabolu Kalesi'nde bulunan askerlerinden bir kısmı ile Anabolu ve Ehrenç'deki yerli Mora halkından topladıkları askerlerle Osmanlı ordusuna hücuma geçmişlerdi. Bu durum Osmanlı ordusu tarafından haber alındıktan sonra, ordu etrafına hendekler kazılarak siperler alınmıştır[139].

Venedik taburundan bir miktar atlı asker, Osmanlı ordusu hakkında bilgi edinmek için ileriye çıkmıştır. Bunlara karşı koymak için Vezir Moralı Hasan Paşa 800 süvari askeri ile bunların üzerine gönderilmiştir. Hasan Paşa Venedikli askerlerden bir kaçını esir ve bir kısmını da öldürürken, Venedik süvarileri dönüp taburlarına girmişlerdi. Bu hafif çarpışmadan bir-iki saat sonra Venedik taburunun, tam silahlı ve teçhizatlı olarak Osmanlı askeri üzerine yürüdüğünün haber verilmesi üzerine, kazdıkları siper ve hendeklerden çıkan Serasker İbrahim Paşa eski cebeci Ali Paşa'yı 500 piyade asker ile Venedik ordusu üzerine öncü olarak sevk etmişti. Ardından da 700 Yörük askeri ile Yörük Hasan Paşa yardıma gönderilmişti. Hasan

[133] BOA, *MD*, 105, s.20, h.49, Evail-i RA 1106 (20-29 Ekim 1695).
[134] BOA, *MD*, 105, s.20, h.51.
[135] BOA, *MD*, 105, s.23, h.68.
[136] *Zübde-i Vekâiyat,* s.545-47.
[137] Mehmet Topal, *Silâhdar Fındıklı Mehmet Ağa Nusretnâme Tahlil ve Metin (1106-1133/1695-1721)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, İstanbul 2001, s.38.
[138] Sırrı Efendi, F*ethi Lipva ve Muharebe-i Lugoş*, Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail 735/4, 1111 (1699), vr.76a.
[139] *Nusretname*, s.39.

Paşa, bir bölük Venedik askerini ortadan kaldırarak iki Venedik topu ile bir sırmalı bayrağı ele geçirmişti. Bunun üzerine Serasker İbrahim Paşa, piyade ve süvari leventler ve birkaç bayrak yeniçeri serdengeçtisi ile hendekten çıkarak yardıma koşmuştu. Bunu gören Venedik taburu, dönüp muharebe ederek Osmanlı askerini Erhos varoşuna kadar sıkıştırmış ve top atışları ile bir çok Osmanlı askeri telef olmuştur. Venedik toplarından atılan güllelerden biri İbrahim Paşa'nın çadırına isabet etmiş ise de İbrahim Paşa yara almadan kurtulmuştu[140]. Serasker İbrahim Paşa, sabah muharebeye devam kararı almıştı. Ancak iyi teçhiz edilmiş Venedik ordusu karşısında zor durumda kalan Osmanlı askerlerinden piyade ve süvariler, henüz gece yarısı iken firar etmeye başlamışlardı. Bu haber diğer askerler arasında yayılınca sefere katılan bütün ordu, mühimmat, levazımat ve cephanesini bırakarak firar etmişlerdi. Serasker İbrahim Paşa, firarların önüne geçmek istemişse de buna engel olamamıştır. Sefer mühimmat ve cephanesinin Venedikliler eline geçmesine engel olmak isteyen İbrahim Paşa, 10 şahi top, cephane ve levazımattan bir kısmı ile sefer çadırlarından taşıyabildiği kadarını alarak Gördüs Boğazı'na gelmiş ve elindeki top ve mühimmatı Boğaz'ın muhafazası ile görevli kişiye teslim etmişti. Ancak asıl Osmanlı ordusunun ağırlığını oluşturan 9 kolonborna, 3 havan topu ile bir çok mühimmat ve cephane Venediklilerin eline geçmişti[141].

SONUÇ

Bu seferde yeterli başarı gösteremeyen ve üstelik sefer mühimmat ve cephanesinin büyük kısmını Venedik'e kaptıran Osmanlı ordusunun başarısız olmasının bir çok nedeni vardı. Öncelikli olarak Mora Seferi'ne hazırlanan Osmanlı Devleti, aynı zamanda Avusturya ve Sakız Adası üzerine sefer hazırlığı içerisinde bulunmaktaydı. Bu durumda devlet, sefer organizasyon ve lojistiğini ciddi manada özellikle Avusturya ve Sakız Adası üzerine yönlendirmişti. Bu durum Mora Seferi'nin ikinci derecede kalmasına neden olmuş ve bu sefer için gerekli hassasiyet gösterilmemiştir.

Sefer için hazırlık yapılırken, Mora Seferi'ne katılan orduya gerekli mühimmat, cephane ile askerlerin beslenmesi için ihtiyaç duyulan zahire ve et temininde herhangi bir sorunla karşılaşılmamıştır. Ordu için gerekli mühimmat ve yiyecekler çeşitli yollarla temin edildikten sonra Mora'ya ulaştırılmış ve burada askerlere dağıtılmıştır. Ancak ordunun gerekli teçhizatı ve yiyecek maddelerinin temininde her hangi bir sıkıntı ile karşılaşılmaması ordunun başarısı için yeterli olmamıştır.

Ordu Mora Seferi'ne çıkmadan uzun bir zaman önce ordunun geçeceği güzergahta güvenlik önlemleri alınıp, yol ve köprü çalışmaları ile ilgili gerekli fizibilite çalışmaları başarı ile tamamlanmıştır. Ancak ordunun başarısızlığını etkileyen asıl faktörler askeri ve stratejik sebeplerden kaynaklanmıştır.

Sefer için yeterli sayıda ve deneyime sahip asker tedarik edilememiştir. Mora Seferi'ne katılan kapıkulu ordusunun sayısı da sınırlı kalmıştır. Üstelik sefere katılan eyalet askerleri de yeterli deneyim ve tecrübeye sahip kişilerden oluşmamıştır. Sefere katılan kapıkulu askerlerinin sayısı yeterli olmayınca, bunların yerine halkın arasında askerlik bilgisi ve tecrübesi olmayan süvari ve piyade levent yazılmıştır. Ayrıca Mora Seferi'ne katılan sancak mutasarrıfları da yeterli dirayet ve güçten yoksun olup, askerlerinin firarlarına dahi engel olamamışlardır. Bu durumun tek istisnası, Yörük askerleri ve onların kumandanı Hasan Paşa idi. Ancak Hasan Paşa da bu seferde Venedik karşısında başarılı olmak için tek başına yeterli olamamıştır.

[140] *Zübde-i Vekâiyat,* s.545-47.
[141] *Zübde-i Vekâiyat,* s.545-47 ; *Nusretname,* 39-40.

Muharebe öncesinde izlenecek iyi bir strateji belirlenememiştir. Venedik ordusu ile girişilen muharebeden önce Osmanlı ordu yönetiminin alması gereken istihbarat bilgileri tam olarak sağlanamadığı gibi, alınan bilgiler de yetersiz kalmıştır. Bu durum ordunun bozgununda belirleyici bir etken olmuştur. Mora Seferi başarısızlığı Padişah II.Mustafa'ya ulaştırıldığında Osmanlı ordusu, bu sırada Avusturya Seferi yürüyüşünde Filibe'de bulunup, gerekli destek ve ilgiyi göstermekten çok uzaktı[142].

KAYNAKÇA

1-Arşiv Kaynakları
Defterler
D.MKF (Bab-ı Defteri Mevkufat Kalemi)
27734, 27740, 27741, 27749
KK (Kamil Kepeci):
2761, 2318
MAD (Maliyeden Müdevver)
9879, 10142, 3119, 5432
MD (Mühimme Defterleri)
105
Belgeler
İE.ADL: 197, 200 , 202.
A.E II.Ahmet, 4/380.

Dosya Tasnifi Belgeler
D.BŞM:
1050/3, 1051/2, 1053/104, 1052/62, 1050/60, 1048/51, 1047/71, 1052/62, 1047/77, 1047/63, 1050/48, 1052/66, 1048/51, 1047/34

D.MKF:
501/1, 501/40, 499/40, 498/98, 499/75, 500/17, 499/86, 500/107,

2-Araştırma ve İnceleme Eserleri
Adıyeke, Nuri, '' Girit Seferi'ne Konulan Nokta: Kandiye'nin Fethi ve Psikolojik Sonuçları'', *XIII.Türk Tarih Kongresi 4-8 Ekim 1999*, III/I, Ankara 2002, s.153.
Agoston, Gabor, *Barut, Top ve Tüfek (Osmanlı İmparatorluğu'nun Askeri Gücü ve Silah Sanayisi*), çev. Tanju Akad, İstanbul 2006.
Altunan, Sema, '' Osmanlı Devleti'nde Haberleşme Ağı'', *Türkler,* X, Ankara 2002, s.914.
Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704), Yay. Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 2000.
Çelebi, Hacer, '' XVII.Yüzyıl Sonlarında Mora'nın Venedikliler Tarafından İşgali'', *Türkler,* 9, Ankara 2002, 775-80.
Defterdar Sarı Mehmet Paşa, *Zübde-i Vekayiât (Talil ve Metin 1066-1116/1656-1704),* Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995.
Ertaş, M.Yaşar, *Sultanın Ordusu (1714-1716 Mora Fethi Örneği),* İstanbul 2007.

[142] *Nusretname,* s.40.

_____, ‘‘ Osmanlı Devleti’nde Sefer Organizasyonu’’, *Osmanlı,* VI, Anakara 1999, s.594-600.

_____, ‘‘ Osmanlı Savaş Organizasyonunda Zorlu Bir Süreç: Ordunun Toparlanması’’, *Türklük Araştırmaları Dergisi,* 19, İstanbul 2008, s.211-23

Halaçoğlu, Yusuf, ‘‘ Osmanlı İmparatorluğu’nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülâhazalar’’, *Osmanlı Araştırmaları,* II, İstanbul 1981, s.123-32.

_____, ‘‘ At’’, *D.İA*, IV, İstanbul 1991, s.29-30.

Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, V, Yay. haz. Mümin Çevik-Erol Kılıç, İstanbul 1990.

İlgürel, Mücteba, ‘‘Levent’’, *DİA*, XXVII, Ankara 2003, s.149-51.

İnbaşı, Mehmet, *Ukrayna’da Osmanlılar* (*Kamaniçe Seferi ve Organizasyonu),* İstanbul 2004.

İpşirli, Mehmet, ‘‘ Araba’’, *D.İA*, III, İstanbul 1991, s.243-255.

Kayapınar, Levent, ‘‘ Mora’da Tourkokratı’nın Kurulması (1387-1461)’’, *XIV.Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler,* II/I, Ankara 2002, s.3-4.

Machıel Kıel-John Alexander, ‘‘ Mora’’, *D.İA,* 30, İstanbul 2005, s.282-85.

Murphey, Rhoads, *Osmanlı’da Ordu ve Savaş (1500-1700),* Çev. M. Tanju Akad, İstanbul 2007.

Kantemir, Dimitri, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi,* II, Çev.Özdemir Çobanoğlu, İstanbul 1998.

Keser, Bilge, ‘‘ Geri Hizmet Birlikleri’’, *Osmanlı*, VI, Ankara 1999, s.598.

Koç, Ümit, ‘‘XVI.Yüzyıl Anadolusu’nda Top Dökümü, Gülle ve Fındık Yapımı’’, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 162, İstanbul 2006, s.63-68.

Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü*, I, İstanbul 1993.

Martal, Abdullah, ‘‘ Osmanlı İmparatorluğunda Su-Yolculuk’’, *Belleten,* 205, Ankara 1989, s.1555-1562.

Miroğlu, İsmet, ‘‘ Osmanlı Yol Sistemine Dair’’, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 15, İstanbul 1997, s.241-52.

Nıkos A. Bees, ‘‘Mora’’, *İ.A,* VIII, Eskişehir 2001, s.413-20.

Orhonlu, Cengiz, ‘‘ Şehir Mimarları’’, *Osmanlı Araştırmaları*, II, İstanbul 1981, s.1-30.

_____, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı*, İstanbul 1980.

Önal, Ahmet- Bozkurt, Nebi, ‘‘ Deve’’, *D.İA*, c.IX, İstanbul 1994, s.222-225.

Sertoğlu, Midhat, *Osmanlı Tarih Lûgati,* 1986.

Silâhdar Fındıklı Mehmet Ağa Nusretnâme Tahlil ve Metin (1106-1133/1695-1721), Mehmet Topal, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, İstanbul 2001.

Sırrı Efendi, F*ethi Lipva ve Muharebe-i Lugoş*, Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail 735/4, 1111 (1699).

Şahin, İlhan, ‘‘ 1638 Bağdad Seferinde Zahire Nakline Memur Edilen Yeni-İl ve Halep Türkmenleri’’, *Tarih Dergisi*, 33, İstanbul 1982, s.227-36.

Taşkıran, Cemalettin, ‘‘ Osmanlılar’da Denizcilik ve Akdeniz’de Osmanlı-Venedik İlişkileri’’, *Askeri Tarih Bülteni*, 42, Ankara 1997, s.76.

Tuğracı, Pars, *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, İstanbul 1972.